

УДК 741.52

ORCID ID 0000-0001-8000-7752

ORCID ID 0000-0002-3307-7587

DOI: <https://doi.org/10.33838/naoma.30.2021.29-37>

Наталія Белічко

кандидат мистецтвознавства, доцент

belichkon@gmail.com

Надія Марченко

студентка II курсу магістратури

факультету теорії та історії мистецтва НАОМА

nadiia.marchenko@naoma.edu.ua

ГРАФІЧНА ЛІТЕРАТУРА: ВИЗНАЧЕННЯ, ІСТОРІЯ, СКЛАДОВІ

Анотація. У статті сформовано поняття графічна література. Розглянуто історію становлення й розвитку цього виду мистецтва у світовій та українській історіях. Розкрито необхідність вивчення й аналізу творів графічної літератури з мистецтвознавчої точки зору.

Ключові слова: графічна література, мальовис, комікс, манга, банд десіне, графічний роман.

GRAPHIC LITERATURE: DEFINITIONS, HISTORY, COMPONENTS

Belichko Nataliia, Nadiia Marchenko

Abstract. The article defines for the first time the concept of graphic literature a special kind of book and magazine graphics, which has become widespread in world art practice over the past century. It emphasizes that graphic literature combines elements of fine arts, literature, and cinema. It reveals the essence of graphic literature in the narrative of history through a sequence of images. It reviews the history of formation and development of this art form in world and Ukrainian art history. It outlines the specific features of graphic literature in certain countries. It gives the names of personalities who influenced its origin and spread around the world. The article is mainly focused on the analysis of the history of graphic literature development in Ukraine. It outlines the contribution of Ukrainian artists of the 20th century to its development. It emphasizes the reasons for the negative attitude to graphic works of literature in Soviet times. It considers in detail the spread of works of graphic literature in Ukraine at the beginning of the 21st century. It names Ukrainian personalities and specialized publishing houses that actively develop modern graphic literature. It outlines the basic structure, some important elements, and technique of graphic works. It emphasizes the similarity of the design of works of graphic and fiction. It reveals the main purpose of graphic literature in the most effective way to convey the main idea of a literary work to the reader and to get him/her interested with the help of visual images. It examines the genre diversity of graphic literature in Ukraine in the last decade. It analyses the dependence of the genres of graphic works on the age restrictions of the readership. It reveals the necessity to further study and analyse such graphic works from the art point of view. Graphic literature combines publications in which the narration is conveyed through hand-drawn and textual images in a certain sequence.

Keywords: graphic literature, narrative pictures, comics, manga, bande dessinée, graphic novel.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття в Україні набула поширення література у візуальному зображенні. Вітчизняні автори і художники, спираючись на міжнародний досвід у цій галузі, почали створювати власні українські мальовані історії. Розглядаючи історію таких творів в Україні минулого століття і сьогодення, враховуючи відсутність культури сприйняття графічної літератури в радянський час, постає потреба у визначенні термінології, пов'язаної з такими творами. Наразі існують лише поодинокі визначення термінів, запозичені з інших країн, де такий вид мистецтва розвинений більше.

Актуальність дослідження. Вивченню української графічної літератури як явища не приділялося належної уваги мистецтвознавцями, що визначає актуальність нашої статті. До того ж, дослідження цього питання вимагає ґрунтовного вивчення через брак наукових публікацій, що дотичні до цієї теми.

Новизна наукового дослідження полягає в узагальненні та систематизації основних понять такого різновиду графіки як графічна література, а також вивченні розвитку української графічної літератури в контексті світової історії.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Робота виконана в рамках магістерського дослідження за темою, заявленою на кафедрі теорії та історії мистецтва НАОМА.

Джерельною базою дослідження є енциклопедичні відомості українських і зарубіжних видань. Зокрема, в «Енциклопедії сучасної України» та виданні «Термінологія сучасного мистецтва» Г. Вишеславського, О. Сидора-Гібелінди, термінологічному словнику «Авангардизм. Модернізм. Постмодернізм» В. Власова, Н. Лукіної, словнику «Журналістика у термінах і виразах» Д. Григораша висвітлюється значення терміна «комікс».

У статті кандидатки філологічних наук Н. Космацької з'ясовано генезу коміксу як жанру мальованої літератури, зроблено спробу виявити соціальні чинники, які впливали на процес його творення. Особливу увагу приділено періодам становлення франкомовного коміксу як самодостатнього виду мистецтва. Визначено етапи набуття коміксом його сучасного вигляду — форми і змісту.

У журналістському огляді «Мальовані історії: в Україні комікс активно розвивається, але рідко потрапляє на очі широкої публіки» О. Максименко простежує походження графічної літератури від карикатури.

Відомий художник О. Чебикін акцентує увагу на тому, що мальовані історії здатні розкрити будь-які гострі соціальні, політичні й історичні події.

Коміксологиня О. Ринк розглядає історію зародження українських мальованих історій, починаючи з лубочної літератури, їхній подальший розвиток і жанрове розмаїття, детально аналізує окремі видання ХХ ст., а також акцентує увагу на новітніх тенденціях мальовань ХХІ ст.

Ще одна дослідниця коміксів С. Підпригора осмислює поняття коміксу як виразника масової культури, намагається визначити, що ж у ньому переважає — текст чи візуальне зображення.

Книга С. Макклауда «Зрозуміти комікси» — це не просто «комікс про те, як розуміти комікс», це унікальне, глибоке й об'єктивне наукове дослідження коміксу як самостійної і самодостатньої форми мистецтва, його природи і суті, можливостей та особливостей. Насамперед, у своїй роботі С. Макклауд намагається дати визначення коміксу, простежити його історичне коріння, спростувати усталені стереотипи про «мальовані історії», а також знайти відповіді на питання важливості мистецтва коміксу і розуміння його.

Одним з останніх комплексних досліджень графічної літератури є книжка американських науковців Р. Данкана, М. Сміта, П. Левіца «Сила коміксів. Історія, форма й культура», перекладена видавництвом ArtHuss. Автори аналізують історію появи коміксів з ХІХ ст., їхній подальший розвиток і жанрове розмаїття, детально вивчають ключові постаті й особливості ринку розповсюдження графічної літератури, а також новітні тенденції коміксів ХХІ ст. У книжці чітко сформульовані основні поняття, терміни і структура графічної літератури. Автори зазначають причини необхідності дослідження коміксів науковцями. Вони детально аналізують розвиток критики коміксів, а також виділяють методологію аналізу графічної літератури.

Мета дослідження полягає у формулюванні термінології, пов'язаної з графічною літературою, виокремленням її складових в історичному контексті.

Методологічне значення дослідження полягає в подальшому використанні відомостей про графічну літературу в Україні, отриманих шляхом аналізу, систематизації, узагальнення та порівняння.

Виклад основного матеріалу. Приклади оповіді за допомогою послідовних зображень відомі у світовій історії мистецтва ще зі стародавніх часів. Але, на думку багатьох дослідників, зародження цього виду мистецтва відбулося з появою друку. Безпосередніми попередниками мальовисів науковці вважають англійські та французькі політичні карикатури, що з'явилися наприкінці XVIII — на початку XX ст., газетні і журнальні малюнки американських художників другої половини XIX ст., російський лубок XVII—XVIII ст. Загалом, мальовиси — видання, в яких світ історій представлений через мальовані і текстові зображення у певній послідовності (Данкан, Сміт та Левіц 477).

У подальшому розвитку в кожній країні сформувалися особливі види мальовисів. Так, у США наприкінці XIX ст. з'явилися комікси у вигляді серій кумедних малюнків із текстом для навчання дітей грамоти. На початку XX ст. виникли комікси для дорослих. Спочатку вони публікувалися в недільних газетах і через кілька десятиліть перетворилися в ікону американської культури. Чимало художників внесли свій вклад у створення і розвиток популярного жанру, але його народження пов'язане з іменами Р. Аутколта, В. Гьорста, Дж. Пуліцера, Дж. Суінертона і Р. Дікса.

Кінець 1920-х рр. — час наступного етапу, ознаменованого появою нового жанру у світі коміксів — наукової фантастики. Це переважно журнальні видання, в яких за допомогою послідовних малюнків зображувалися історії про супергероїв: Супермена, Капітана Америки тощо. Отже, комікс — це суто американський мальовис (Власов, Лукина 114).

В Європі першим автором мальовису вважають женецького педагога, графіка й новеліста Р. Топфера, який у першій половині XIX ст. створив першу «історію в естампах». Цей руко-

писний твір був призначений для кращого засвоєння навчального матеріалу його учнями. Смішні вигадки Р. Топфера із зображенням уявних персонажів у бурлескних щоденних ситуаціях з іноді політичним підтекстом мають новаторський характер. У цей період графік створив щонайменше сім мальованих історій, що зазвичай друкувалися в альбомах і сягали до ста сторінок. Таким чином, Р. Топфер започаткував альбом мальовисів. Згодом він став видатним теоретиком нової форми вираження, теоретично обґрунтувавши жанр у монографії «*Essai de physiogonomie*» (1845). Наприкінці XIX ст. — на початку XX ст. у Франції з'являються спеціалізовані журнали, в яких друкуються мальовані історії, які отримали назву *bande dessinée* (стрічка малюнків). Назва збереглася понині для позначення франко-бельгійських мальовисів (Данкан, Сміт та Левіц 35–7).

На Сході японський майстер кольорової ксилографії К. Хокусай в 1814 р. створив першу серію робіт (вражень від подорожей), яку він назвав «манга». Пізніше таку назву отримали японські мальовиси. Хоча традиція видання графічних серій сягає корінням до раннього японського мистецтва, манга в Японії у тій формі, в якій вона існує сьогодні, почала розвиватися після Другої світової війни (Данкан, Сміт та Левіц 442–6).

У другій половині XX ст. у США починають на рівні з коміксами видавати графічні романи та новели. На відміну від коміксу — це цілісний мальовис, позбавлений серійності, який видається окремою книгою, переважно в твердій обкладинці. «Батьком» графічного роману у світовій історії мистецтва вважають американського художника, видавця, сценариста В. Айснера. Упродовж життя він досліджував «послідовне мистецтво», вивчав можливості оповіді і традиційні комікси. Результати досліджень він публікує в двох науково-популярних книгах: «Комікси і послідовне мистецтво» (1985) і «Графічна оповідь» (1996). Але найбільшого поширення графічні романи набули в Європі, де вони вирізняються широкою різножанровістю. Індустрія мальовисів у Європі досить розвинена, їхніми дослідженнями займаються чимало науковців. А в 1964 р. французький кіно-

знавець К. Бейлі запропонував вважати мальовписи «дев'ятим мистецтвом» (Данкан, Сміт та Левіц 50–2, 447).

В історико-еволюційному аспекті український мальовпис не пройшов тих стадій розвитку, які упродовж століття долав західний — від газетних комікс-стрічок через сторінкові газетні комікси до графічних романів. Глибока традиція сюжетного малюнка в Україні не була розвинута, за винятком карикатури. На ідеологічному рівні комікс не визнавався, а тому не мав права на існування. Навіть у радянських енциклопедичних довідкових виданнях критично висловлювались щодо цього жанру.

Комікси (англ. *comic* — чинити злочин) — низькопробна література капіталістичних країн, поширювана серед невибагливих читачів. Це — альбомчики зі спрощеними карикатурами і малюнками, примітивно ілюстровані книжечки пригодницького змісту. Незмінні теми: пограбування, насильства, отруєння, крадіжки, що розтлінно діють на масового читача, спотворюють світогляд молоді. Виникли комікси після Другої світової війни у США і у великій кількості почали завозитися в залежні країни. Продажна буржуазна преса популяризує ці видання, нерідко вміщує їх на своїх сторінках, чим поповнює отруйне читиво (Григораш 109).

Саме через це історія розвитку графічної літератури в Україні нараховує не так багато мальованих історій. Як наслідок, до 2010-х років в Україні не сформувалася культура сприйняття мальовписів. Навіть коли Україна не знала слова «комікс» і не мала прикладів мальованих історій з Європи, цей жанр у країні був присутній. Комікс уперше створив художник-карикатурист Е. Козак (псевдонім ЕКО) у журналі «Комар» (Львів, 1937) під назвою «Як Усусус Недобитий шукав правди на світі». Цей комікс був присвячений усусусам (українським січовим стрільцям) і воякам УГА (Української галицької армії), стрілецьким пісням. В еміграції у США ЕКО видав комікс «Лис Микита в Америці» (журнал «Лис Микита», Детройт, 1955). За «Лисом Микитою» можна скласти чітке уявлення про світові події наприкінці 1940–1980-х рр., про життя нашої діаспори й радянської України (Савчук 14: 183–4).

Відомий художник І. Вишинський, який створив чимало ілюстрацій до дитячої літератури, малював повноцінні комікси про друзів-художників. Він вигадував їм образи, кумедні ситуації, розповідав про уявну державу в центрі Європи, де жили представники різних націй. Твір займав понад 300 сторінок. Зараз оригінал зберігається у дружини митця, а ксерокопії — у друзів.

Одним із прикладів мальованої історії є книжка «Україна в боротьбі», що розкриває історію УПА. Насправді видана брошура є вдалим передруком із діаспорської газети «Філадельфія» (США) 1953 року. У 1992 році І. Вишинський і Б. Караджев, спільно з пермським видавництвом «Урал-Пресс» і московським «Поступом», видали графічний роман «Петро Великий». Це розповідь про життя царя Петра Першого від його народження і до смерті. Як літературні джерела автори мальовпису використовували такі історичні твори, як «История Государства Российского» М. Карамзіна, а також художню літературу — роман «Петро Перший» О. Толстого (Максименко, Tyzhden.ua).

За часів Радянської України комікси видом мистецтва не вважали і не пропагували.

Проте певна причетність до графічної літератури простежується. Це, наприклад, короткі історії (класичні чотирикадровики) сатирично-політичного змісту, які регулярно з'являлись на сторінках суспільно-політичних газет у радянські роки під назвою «карикатура», процвітали історії в картинках у журналах «Крокодил» і «Перець», а дитячі видання «Веселые картинки», «Мурзилка», «Барвінок» публікували комікси в кожному випуску (Космацька 146).

Визначним художником, що працював у цих виданнях з 1960-х рр., є А. Василенко. Він один з перших в Україні взявся за розробку дизайну книжково-журнальних коміксів для дітей, — переважно казково-фантастичної тематики, — виконаних за власними сценаріями. Чимало дитячих коміксів були намальовані, наприклад, для журналів «Веселые картинки» (Москва), «Піонерія», «Перець» і «Барвінок» (Київ). За авторськими ігровими сюжетами художником виконані фантастичні комікси російською та українською мовами: «У погоню за роботами»

(1969), «Петрик у космосі» (1970), «Пригоди Тимка-звіролова», «Добрий робот» (1971), «Подорож у країну Алфея» (1980), «Планета казок», «Космічні пірати» (1992) тощо. Вони вже оформлені як комікс у сучасному трактуванні. Останні десять років А. Василенко майже не працює через свій поважний вік. Видавництво «ЦивілізаХія» перевидало декілька його творів для дорослих. У журналі «ЛЯЩ» зроблені підбірки карикатур і коміксів сатиричного змісту на політичну тематику.

У 1990-х роках випущено близько 20 книжок мальованих історій. Першим історичним коміксом був «Похід князя Олега на Царгород» художника і письменника Ю. Логвина. Історія публікувалася в журналі «Соняшник» з січня до червня 1991 року. Упродовж цього року вийшло ще два комікси про часи Русі — «Бій богатирів» та «Облога печенігами Києва» С. Позняка. Це були цілісні оповідання на 20–30 сторінках.

У 1994 році харківське видавництво «Око» опублікувало комікс про Раннє Середньовіччя — «Перші київські князі» художника О. Капнинського. Козацькі часи також були джерелом натхнення — у 1992 році вийшов перший випуск коміксу «Марко Пиріг, запорожець» В. Карпенка й О. Гайдученка. Як і в багатьох тогочасних серіях, з усіх запланованих номерів вийшов лише перший. Схожа доля спіткала і «Комікс-збірку», першу (і досі єдину) українську антологію графіки. «Надрукований у Львові номер містив три оповідання — детектив «Майкл-1» О. Дергачева, футуристичну «Комп'ютер-гільйотина» С. Позняка та кривавий горор «Жах» О. Коваленка» (Ринк).

У середині 1990-х київський художник К. Сулима розробив сценарій і проілюстрував історію про козака на ім'я Буйвітер. За типажем Буйвітер — супергерой, сформований на героїчному українському епосі. К. Сулима також намалював графічний роман за повістю М. Гоголя «Тарас Бульба», але він буде виданий лише наприкінці 2021 р. видавництвом «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». Проте твори М. Гоголя надихнули й інших митців на створення мальованих історій, зокрема видавництво «Генеза» видало дві такі історії у журналі «Мандрівник»: «Тарас Бульба» (1993, худ. А. Шкільний, текст А. Шев-

ченко) та «Вій» (1993, худ. А. Перетятко, текст А. Шевченко).

В Україні художники починають видавати графічні романи з 1990-х років. Так, у 1993–1998 рр. І. Баранько випустив кілька графічних новел, зокрема «Повернення Мамає», «Мамай-змієборець. Кіква» (Львів, 1993), «Святослав та вікінг» (Тернопіль, 1993). Графічну новелу «Святослав та вікінг» художник створив за сценарієм Святослава Яворівського для журналу «Гуляйполе». За кордоном, за сприяння видавництва DC Comics, іноземними мовами були видані графічні новели — «Skaggy the Lost» («Скеггі Згуба») (2002), «The Horde» («Орда») (2004) та інші. Графічний роман «Махум Оса» було зроблено на замовлення бельгійського видавництва «Joker» у 2008 році. І лише 2011 року, за сприяння видавництва Євгеніос, україномовний роман «Максим Оса» було видано в Україні. З цього часу починають перекладати та видавати українською мовою мальовані історії І. Баранька: «Скеггі Згуба» (2018, видавництво ЧБ) та «Орда» (2020, видавництво Vovkulaka). З 2013 митець працює в Азії над графічним альбомом на основі Магабгарата.

На вітчизняному книжковому ринку користувалися попитом графічні адаптації до творів класичної літератури. Видавництво Грані-Т у 2007 р. започаткувало серію «Класні комікси» для зацікавлення школярів літературними творами, передбаченими шкільною програмою. Для адаптації наразі було відібрано шість творів класичної української літератури: «Ніч проти Різдва» М. Гоголя, «Хазяїн» І. Карпенка-Карого, «Конопська відьма» Г. Квітки-Основ'яненка, «Москаль-чарівник» І. Котляревського, «Мина Мазайло» М. Куліша, «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, «Захар Беркут» І. Франка. Упродовж 2007–2009 рр. вони вийшли друком, намальовані українською художницею Н. Тарабаровою. Зробити історію України зрозумілішою для дітей вирішили письменники брати Капранови, видавши «Мальовану історію незалежності України» (2013), що завершується 1991-м роком.

О. Чебикін у 1994 р. видав графічну історію «Новий Борисфен», на жаль, увесь тираж втрачений. Пізніше до козацької тематики звернулися М. Прасолов (автор сценарію), О. Чебикін (художник) та О. Колов (співавтор), створивши по-

внокольоровий пригодницький тритомний «Даогопак» («Анталійська гастроль», 2012; «Шляхетна любов», 2014; «Таємниця козацького мольфара», 2016). Графічний стиль мальованої історії «Даогопак» є поєднанням стилів популярних західних і японських коміксів. Наразі О. Чебикін працює разом з І. Бараньком над Магабгаратою.

Окрім пригодницької графічної прози в Україні, є приклад створення серйозного графічного роману, в якому поєднуються художня, документальна та автобіографічна складові. Графічний твір «Діра» художника С. Захарова і письменника С. Мазуркевича — це художнє осмислення трагічного досвіду перебування С. Захарова в полоні (Максименко, tyzhden.ua).

Не всі графічні романи базуються на українській тематиці. Існують поодинокі видання, за основу яких взяті вигадані історії. Такими є комікси «Козаки на орбіті», «Війна богів», збірка коміксів «Саркофаг» (2016) та графічний роман «Мор» (2018) А. Данковича, котрий пише свої твори винятково на науково-фантастичну тематику, без супергероїв, зокрема — про космос і космічні подорожі.

Крім окремих художників та авторів, які створюють мальюписи, в Україні функціонують видавництва, що спеціалізуються на виданні винятково графічної літератури.

Видавництво Vovkulaka, засноване 2017 р. у м. Києві, спеціалізується на жанрах містики, фентезі і наукової фантастики, розрахованих на дорослу читацьку аудиторію. Серед виданих проєктів: чотири номери першої частини «Серед овець» О. Корешкова (2017–2020), перша частина графічної новели «Відлюдники» В. Кузнєцова і К. Пархоменко (2018), та перший номер «Двері Агари» Н. Бистрової (2019). Для дитячої читацької аудиторії видавництво видало збірку стріпів «Шмаркачі. Випробувальний політ» В. Поворозника (2018) і планує створити окрему філію для видання графічної дитячої літератури.

Видавництво UA Comics було започатковане 2017 року у м. Львові. Його головна місія полягає в збільшенні кількості оригінальних україномовних графічних романів. Серед власних проєктів: «Хроніки Аптауна. Том 1» сценаристів М. Піменова та Р. Муні, художників Geokon, Rithinor, К. Пантоуласа (2018) і «Мор» А. Данковича (2018).

Видавництво Леополь зорганізоване 2014 року у м. Львові. Головна його мета розкривати всім поколінням історичні та сьогоденні події в Україні за допомогою своєрідних візуальних творів, виконувати розважальну і просвітницьку функції водночас. Наразі видано лише один власний графічний роман «Герой поневолі» у двох томах К. Горішного та М. Тимошенка (2015–2017). Це видання є мальованою історією за мотивами історичної повісті І. Франка. У 2019 р. Леополь видало переклад графічного роману за мотивами О. Бальзака «Батько Горію», авторами якого є сценаристи Т. Ламі і Ф. Тіро та художник Б. Дюамель; твір присвячений 220-й річниці від дня народження письменника. У 2021 р. видавництво опублікувало графічний роман-переклад французького банде десіне — за мотивами «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері, авторства Ж. Сфара. Наразі планується видання українського мальюпису за мотивами поеми Лесі Українки «Лісова пісня», авторства І. Ключковської.

Видавництво Northern Lights, сформоване 2016 р. у м. Києві, розпочало свою діяльність з власного журналу «Таверна Гика», що видавався російською мовою упродовж 2017 року; видання було присвячене популярній культурі. З 2018 р. Northern Lights почало видавати графічну літературу. Окрім перекладів коміксів видавництва «Marvel», друком вийшли дві частини «ПараБлог. Тайна карпатського еті» сценариста Е. Вольфа і художників М. Лес, К. Форосто (2018–2020) та перший випуск «Пангея. Сезон полювання» сценариста Е. Вольфа і художників А. Афоніної та Е. Ягудина (2019).

Видавництво The Will Production, засноване 2017 р. групою фахівців різних професій: продюсером В. Бугайовим, сценаристом Д. Фадєєвим, менеджером О. Филиповичем та історичним консультантом і менеджером О. Вознюк. Усі вони виступають авторами ідей і сценаріїв своїх проєктів: два томи «Воля. The Will» за участю художників О. Бондаренка, М. Богдановського й Е. Тончилова (2017–2018) та першою частиною «Княжа воля: Легенди Хом'якиєва» — М. Богдановського, І. Давиденка, К. Сірик (2018). Мальована історія «Воля. The Will» присвячена сторіччю Української революції 1917 р. (перший том вийшов у 2017 р.). Графічні новели склада-

ються з різних історій, кожен з яких малював окремих художник у своєму стилі.

Графічна проза в Україні поступово заповнює порожню ланку, утворену за часів соцреалізму, хоча її повноцінному розвитку не сприяє наповненість українського книжкового ринку російською продукцією. Серед проблем, які виникають у жанрі графічної літератури в Україні, це і порівняно малочисельна читацька аудиторія, оскільки культура сприймання мальованих історій в Україні, як і в усіх пострадянських країнах не була сформована. Графічні романи створюються за мотивами українських класичних і сучасних творів, актуалізують козацьку минувшину в її історико-міфологічному варіанті, випробовують пригодницькі й детективні жанрові матриці. В українських мальованих історіях формується міфічний образ українського супергероя, який відповідає сьогочасним реаліям і покликаний орієнтувати суспільство на позитив (Підпригора, Ideo-grafika).

Слід зауважити, що попри поширення графічної літератури в Україні відсутнє тлумачення термінів, пов'язаних з цим видом мистецтва. «Енциклопедія сучасної України» і книга «Термінологія сучасного мистецтва» лише подають визначення терміну «комікс». «Енциклопедія сучасної України» тлумачить визначення коміксу як графічно-оповідний жанр, в якому поєднано малярство (карикатуру, послідовність малюнків) і літературу (короткі тексти у вигляді «мовної бульки» чи «хмарки»); серію зображень із короткими текстами, що становлять історію або книжку з такими малюнками. Інша назва — «мальована історія» (Савчук 14: 183–4). Крім того, термінологічний словник сучасного мистецтва визначає комікс як «жанр масової культури, вряди-годи запитуваний «високою творчістю» (поп-арт)» (Вишеславський, Сидор-Гібелінда 155). Окремі дослідники графічної літератури в своїх публікаціях вживають термін «графічний роман», а митці цього виду мистецтва — «мальовані історії». Як зазначає коміксогія С. Підпригора: «Комікс і графічний роман об'єднуються графічним наративом, що дає підстави відносити їх до графічної прози, а також вживати термін графічна література» (Підпригора, Ideo-grafika).

Аналізуючи історію розвитку світових і українських мальовань, враховуючи їхнє жанрове

й національне різноманіття, спираючись на думки дослідників, доцільно об'єднати всі мальовані єдиним терміном — графічна література. Це особливий вид мистецтва, перехідний між образотворчим мистецтвом, літературою та кінематографом (анімацією). Від образотворчого мистецтва в ньому — малюнки в жанрах від фотореалістичних до карикатурних і стилізованих. Від літератури — написи, діалоги і думки у формі тексту. Від анімації — певна частка спрощеності малюнка, а від відеофільму — можливість у будь-який момент повернутися назад, докладно розглянути бажаний кадр і зазирнути вперед. Сутність графічної літератури — в оповіданні історії через послідовність зображень.

Структура оформлення графічної літератури подібна до стандартного оформлення художньої та дитячої книги, але з деякими особливостями. Так, обкладинка в мальованих історіях, як правило, виконана у кольорі, умовно-декоративна, надає книжці гарного зовнішнього вигляду, але водночас підкреслює точну характеристику книжки, розкриває її основний зміст, стиль та образну побудову. Більшість українських графічних видань мають сюжетно-тематичне зовнішнє оформлення обкладинки, де може міститися один з кадрів мальованої історії. На обкладинці також містяться шрифтові елементи, що відображають основні заголовкові дані (автор і назва книги). Крім заголовкових даних і зображення ще можуть бути відображені: емблема фірми, дата, підписи художників і вікові обмеження. Назагал обкладинка графічної літератури візуально нагадує кіноафішу та слугує додатковою рекламою книги.

У мальованях, особливо у графічних романах, є додатковий елемент оформлення, який не зустрічається в оформленні інших книг, що має назву — Pin-Up Page — додаткові малюнки від основних художників, які несуть інформаційне навантаження. Ці зображення можуть міститися як на початку, так і наприкінці графічного роману. На початку Pin-Up Page зображують головних персонажів, а також короткі відомості про них; наприкінці — можуть міститися ескізи персонажів або альтернативні варіанти обкладинки.

Ілюстрації в мальованях виконують домінуючу роль: через них передається увесь сюжет

твору, оскільки текст майже відсутній. Найменшою структурною одиницею є кадрик, який за принципом побудови набагато ближчий до кінематографічного кадру, аніж до ілюстрації. Кожен кадр зображує застиглу картинку моменту, а послідовність кадрів створює своєрідну ілюзію часу, що притаманна кінематографічній розповіді. Це виявляється, зокрема, в активному використанні планів — від дальнього до деталі (наприклад, нерідко зображуються тільки очі героя). Текст мальовисів виступає у вигляді реплік, які передають слова і думки персонажів, дуже рідко пояснюють сцени, позначають місце розташування тих чи інших сцен, і навіть передають звуки явищ. Існують «німі» мальовиси, в яких текст відсутній взагалі, а розповідь передається винятково через емоції персонажів.

Головна мета мальовисів — це найбільш ефективно донести головну думку літературного твору до читача, зацікавивши його за допомогою візуальних зображень. Головним елементом у досягненні цієї мети є композиція сюжетів. Традиційний спосіб поєднання кадрів передбачає їхні приблизно однакові розміри, які дають змогу об'єднувати їх у чотири — п'ять полос-рядків. Але чим далі, тим більше художники вдаються до «спецефектів»: розмір кадрів збільшується аж до цілого розвороту, змінюються їхня форма і розташування — вони можуть нечітко виділятися, накладатися або вставлятися один в одного, що створює ускладнений хронотип оповіді (Макклауд 98–103).

Кількість ілюстрацій на сторінці може варіюватися від одного до, здебільшого, шести–восьми сюжетів, рідше більше. Їхня послідовність і розміщення можуть бути неоднаковими. Це залежить від способів читання літератури в різних країнах. У країнах Європи й Америки розповсюджене читання зліва направо та зверху вниз, а в країнах Азії — справа наліво та зверху вниз. Українські мальовиси читаємо за європейською традицією.

Кожна ілюстрація або кадр, фокусуючи на собі читацьку увагу, диктує, що саме потрібно

читати в цей самий момент і не дає окові читача безцільно блукати сторінкою. Кадри бувають різної форми, але найпоширеніший класичний прямокутник. Існують закриті кадри, що мають рамку, та відкриті без рамки. Кадри також контролюють найважливіший фактор для мальовисів — темп прочитання. Він залежить від форми, розміру та поєднання кадрів. Там, де у письмовій прозі є пунктуація, у графічних творах є кадри. Розмір кадрів залежить від часу, задуманого для його прочитання (Данкан, Сміт та Левіц 154–168).

Ілюстрації у мальовисах художники виконують у різноманітних графічних техніках, але найбільш розповсюдженою є техніка рисунка. Рисунок допомагає висловити складний задум митця, передати форму й об'єм, рух і психологію персонажів, передати сприйняття глибини простору та наповнити його необхідними предметами. Навіть відчуття кольору часто передається в графіці через рисунок. На завершальній стадії графічної роботи художник може використовувати комп'ютерну техніку. Вона уможливує доведення ескізів до необхідної чистоти виконання.

Висновки. Останнім часом помічаємо стрімкий розвиток графічної літератури в Україні, тому доцільно і надалі вивчати й аналізувати творчість митців цього виду мистецтва. Враховуючи різноманітність жанрів і способів передачі оповіді через послідовність зображень, необхідно об'єднати всі подібні графічні твори єдиним терміном — графічна література. Таким чином, графічна література об'єднує: комікси (мальовиси), комікс-стріпи, графічні романи чи новели, мальовані історії, банд десіне, манга тощо.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у наукових студіях та лекційних курсах з історії графіки, мистецтва, культури тощо. Дані, отримані в результаті дослідження, можуть стати початком для подальших досліджень історії української графічної літератури.

Цитовані праці

Вишеславський, Гліб, Олег Сидор-Гібелінда. *Термінологія сучасного мистецтва*. Paris-Kyiv, 2010. Друк.

- Власов, В., Н. Лукина. *Авангардизм. Модернизм. Постмодернизм: Терминологический словарь*. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2005. Печать.
- Григодаш, Д. *Журналістика у термінах і виразах: [Довідник]*. Львів: Вища школа, 1974. Друк.
- Данкан, Ренді, Метью Сміт та Пол Левіц. *Сила коміксів. Історія, форма й культура*. Пер. Денис Скорбатюк. Київ: ArtHuss, 2020. Друк.
- Космацька, Н. «Нарис з історії виникнення і становлення жанру коміксу». *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови* 19 (2012): 141–147. Друк.
- Макклауд, Скотт. *Понимание комикса: Невидимое искусство*. Пер. Василий Шевченко. Москва: Белое Яблоко, 2016. Печать.
- Максименко, О. «Мальовані історії». *Tyzhden.ua*. 12 Лип. 2012. Веб. 20 Бер. 2021. <<http://tyzhden.ua/Culture/55301/PrintView>>
- Підопригора, Світлана. «Українська графічна проза на шляху до популярності». *Ideo-grafika*. 02 Лист. 2016. Веб. 20 Бер. 2021. <<http://www.ideo-grafika.com/ukrainian-grafik-novels/>>
- Ринк, Олександра. «Таємна історія українських коміксів. Комікси незалежності». *Vertigo*. 2017. Веб. 20 Бер. 2021. <<https://vertigo.com.ua/history-of-ukrainian-comics/>>
- Савчук, М. «Комікс». *Енциклопедія сучасної України*. Т. 14. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАУ України. 2014. 183–184. Друк.

References

- Vysheslavskyj, Ghlib, Oleg Sydor-Ghibelinda. *Terminologhija suchasnogho mystectva*. Paris-Kyiv, 2010. Druk.
- Vlasov, V., N. Lukina. *Avangardizm. Modernizm. Postmodernizm: Terminologicheskij slovar*. Sankt-Peterburg: Azbuka-klassika, 2005. Pechat.
- Ghryghodash, D. *Zhurnalistyka u terminakh i vyrazakh: [Dovidnyk]*. Ljviv: Vyshha shkola, 1974. Druk.
- Dankan, Rendi, Metjju Smit ta Pol Levic. *Syla komiksiv. Istorija, forma j kuljtura*. Per. Denys Skorbatjuk. Kyjiv: ArtHuss, 2020. Druk.
- Kosmacjka, N. «Narys z istoriji vynykennja i stanovlennja zhanru komiksu». *Visnyk Ljvivjskogho universytetu. Serija inozemni movy* 19 (2012): 141–147. Druk.
- Makklaud, Skott. *Ponimanie komiksa: Nevidimoe iskusstvo*. Per. Vasiliy Shevchenko. Moskva: Beloe Yabloko, 2016. Pechat.
- Maksymenko, O. «Maljovani istoriji». *Tyzhden.ua*. 12 Lyp. 2012. Web. 20 Ber. 2021. <<http://tyzhden.ua/Culture/55301/PrintView>>
- Pidopryghora, Svitlana. «Ukrajinsjka ghrafichna proza na shljakhu do populjarnosti». *Ideo-grafika*. 02 Lyst. 2016. Web. 20 Ber. 2021. <<http://www.ideo-grafika.com/ukrainian-grafik-novels/>>
- Rynk, Oleksandra. «Tajemna istorija ukrajinsjkykh komiksiv. Komiksy nezalezhnosti». *Vertigo*. 2017. Web. 20 Ber. 2021. <<https://vertigo.com.ua/history-of-ukrainian-comics/>>
- Savchuk, M. «Komiks». *Encyklopedija suchasnoji Ukrajinu*. Т. 14. Kyjiv: In-t encyklopedychnykh doslidzhenj NAU Ukrajinu. 2014. 183–184. Druk.

Подано до редакції 29.06.2021

Рецензенти:

Побожій С. І. — кандидат мистецтвознавства, доцент;

Чернявський К. В. — кандидат мистецтвознавства, доцент.